

Nositelé titulu „Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje“ v roce 2012

Jiří Machaníček

Uherské Hradiště

Charakteristika řemesla

Sekernictví je řemeslo, které má specifické postavení mezi řemesly zpracovávajícími dřevo. Je také velmi staré a souvisí s mlýny a jejich zařízeními. Zabývalo se také stavbou vodních kol a mlýnských strojů. Počátky tohoto zajímavého a náročného řemesla můžeme hledat obecně už ve dvanáctém století. Každý mlýn, měl něco zvláštního, odlišného. Vždy vyžadoval samostatný přístup, vycházející především z přírodních podmínek, které musel sekerník ohledat přímo na místě. Originální konstrukce vyžadovala také osobitě řešené vnitřní palečnicové kolo a soukolí, spřevodování celého vnitřního mlecího zařízení. Sekerník musel vše vymyslet, spočítat a pak sám vyrobit. Patřil mezi mistry mistrů, byl předchůdcem budoucích strojních inženýrů. Proto byli chováni v úctě a mnohdy měli privilegované postavení, když pobývali a pracovali ve mlýně. Poptávka po sekernických výrobcích vyvrcholila v devatenáctém století. Dnes jejich um a dovednost můžeme snad obdivovat jen v některých skanzenech či při restaurování technických objektů, podléhajících památkové péči. Často se stává, že současná mladší, ale i starší generace dnes pojem sekerník už nezná.

Používané nástroje

Při své práci používá různé sekery – širočiny, teslice, hlavatky, pobíječky, dlabačky, odkalovačky. Typická sekernická sekerka měla topůrko zahnuté do jedné strany podle toho, zda byl sekerník levák či pravák. Dále používá rámové či obloukové pily, na řezání velkých kusů pak velké dvouruční pily. Rovněž pracuje s rovnými a oblými pořízy. K vrtání velkého množství otvorů se používají sady nebozezů nejrozličnějších tvarů a velikostí. K dokončování práce využívá hoblíky s noži různých tvarů, hrubých či hladících. Sady dlát – rovná, půlkulatá, kosá nebo štychovací. Sady paliček a kladívek, rozličných hmotností a velikostí – k pobíjení či zatloukání palců, kolíčků apod. Měřicí pomůcky – sady kružidel, úhelníky a různé rovné míry, různé šablony a formy, kolíky, brousky či želízka. Kročky k rozměrování palců. Píka byla delší lať s jedním pohyblivým a druhým pevným hrotem. Drobnější nářadí nosil sekerník na zádech v ruksaku nebo je ukládal do dřevěné speciálně upravené staré vojenské truhly, kterou převážel na trakaři. Jen pilky měl zavěšeny přes rameno, větší a rozměrnější nářadí mu třeba mlynář nechal odvézt koňským povozem.

Výroba palečnicového kola

Vyrobít palečnicové kolo bez jakýchkoliv nákresů a parametrů je velmi náročné. Tři čtvrtě roku Jiří Machaníček složitě přemýšlel nad novým palečnicovým kolem do větrného mlýna v Jalubí, jehož výroba je mravenčí práce a cesta hledání, zkoušení a postupného odhalování umění starých mistrů. Autor vycházel pouze z literatury a fotografií z kuželovského mlýna. Při kontaktu odborníků z Německa na sekernické práce, byl odmítnut s tím, že tradiční postupy prostě neprozradí. Převodové ústrojí musí odolávat všem povětrnostním vlivům, od největšího horka po extrémní vlhko. Kolo se proto vyrábí ze tří přirozeně sušených druhů dřev – smrku, dubu a břízy, každé má svůj nezastupitelný význam. Stěžejním materiálem je smrk, dub dostal přednost v místech šroubovaných spojů a bříza je zase hodně houževnatá, pružná. Technologii použil modernější, techniky starých mistrů, kteří palečnicové kolo dokázali vyrobit prakticky na koleně, už totiž dávno skončily v

propadlišti dějin. Používá třeba coullové závity a místo šestihranných matic čtyřhranné. V září roku 2011 palečnicové kolo o průměru 2,80 m a tloušťce 25 cm, jehož základem je šestiúhelník přenášející pohyb na hřídel mlýnských perutí, bylo hotovo a převezeno do obce Jalubí. Dřevo se ještě namořilo terpentýnem a včelím voskem a bylo umístěno přímo na místo.

Výrobce garantuje a je přesvědčen, že hotové palečnicové kolo vydrží minimálně třicet let bez oprav při aktivním provozu. Nyní Jiří Machaníček pracuje na posledním prvku jalubského mlýna – pásové brzdě, která je posledním prvkem větrného mlýna před jeho spuštěním.

Jiří Machaníček spolupracuje se Středním odborným učilištěm v Uherském Hradišti, obor truhlář, kde vykonává praxi pro studenty v rámci výuky. Spolupracuje s mladším kolegou, který je původní profesí houslař. Díky němu se J. Machaníček seznamuje s přesnou znalostí akustiky různých druhů dřeva. Dále nominovaný spolupracuje s majiteli vodního hamru v Brně, kde předává zkušenosti a znalosti spojené s výrobou převodového ústrojí.

Jiří Machaníček působí jako soukromý podnikatel, který vyrábí veškerý dřevěný sortiment na zakázku:

- dřevostavby,
- dřevěné mostky, lávky
- repliky a renovace pohonů – vodní pily, hamry, mlýny (větrný mlýn Jalubí)
- pergoly, bazénové mola, terasové podlahy, fasádní obklady – lepené i masivní dřevo
- dětská hřiště, parky – s možností certifikace prvků dle ČSN EN 1176 a 1177
- rámování
- restaurování – nábytek, dřevěné prvky staveb, repliky a restaurování historických dveří a oken v souladu s požadavky památkářů, restaurování obrazových rámců
- nábytek – zakázková výroba – masiv, dýha (omezeně lamino)
- montáže a opravy nábytku zakoupeného v obchodních řetězcích
- dveře – masiv, dýha, klasické i obložkové zárubně
- schody – všechna řešení
- okna – kastlová, vídeňská křídla
- dřevo pro průmysl – přípravky, pasířská kopyta, formy
- pracovní stoly a ponky – pracovní i reprezentativní provedení, pracovní desky
- ohýbané a lepené oblouky – exteriér, interiér

Stavba repliky ochozové budky a rekonstrukce hájenky v CHKO Bílé Karpaty v obci Radějov s využitím tradičních postupů. Jeho výrobky najdeme ve vybavení několika dětských hřišť po celé České republice a v menších dřevěných stavbách.

Ivan Šulák

VelkáLhota

Hlína, zakuřovaná hrnčina

Ivan Šulák se narodil ve Vsetíně, vyrůstal v údolí Vsetínské Bečvy, mezi Vsetínskými vrchy a Javorníky, v obci Lužná, kde oba rodiče učili a bydleli na základní škole, vzdálené 12 km od Vsetína. Obec vznikla z původního pastýřského osídlení a její obyvatelé se zabývali chovem koz, ovcí, skotu, ale i včel, živil se s tím souvisejícími řemesly, která od dětství Ivana zajímala. Posléze se stěhovali do otcovy rodné obce Halenkov, vzdálené asi 15 km od Vsetína.

Ivan Šulák používá k pálení keramiky nejstarší známou techniku – zakuřování. Technologie je v podstatě předchůdcem glazury, původně prostředek ke zmenšení propustnosti vody. Hlínu si vyrábí sám a pálí ve vlastní peci typu mezi kaselskou a polní pecí. Po zpracování hlíny na kruhu je povrch střepu rezný. Po uschnutí se nádoba hladí uvnitř a následně z vnější strany po celé ploše, aby se zmenšila její pórovitost. Po dosažení teploty (do 900 °C) se zauzuje bez přístupu vzduchu. Kouř v této redukční atmosféře vniká do povrchu rozpálených výrobků. Redukcí teploty v závěrečné fázi výpalu se dosahuje smolně černé patiny střepu. Kvalitně zakuřovaná keramika nepropouští vodu obdobně jako mnohá glazovaná keramika.

Mezi jeho tradiční sortiment patří látky, kubaně, črπάky, džbány, vázy, vázičky, misky, talíře, mísy, svícny a zvonky. Sortiment zdobí také prořezáváním, děrováním pomocí vrtáčků, objetím předmětu nožem, tzv. zvrásněním, kdy se na kruhu v závěru předmět hrotem nože objede. Obrazce či matně lesklé plochy vytváří křemenným kamínkem – oblázkem, kterým se leští polozatuhlý střep. V kontrastu točení na kruhu stojí stavění z ruky. Leštění takto stavěných nádob je časově hodně náročné. Autor jednotlivými tahy kamínku sleduje členitý povrch a zvláště při nasvícení tak vznikají zajímavé efekty. Tento způsob výzdoby je specifikem Ivana Šuláka pro použití v moderním pojetí tvorby velkých objektů (mísy, vázy i abstrakce).

Ivan Šulák předává veškeré své schopnosti široké veřejnosti, která jej zpovídá na trzích, jarmarcích a sympoziiích po celé republice, kde živě demonstřuje své řemeslné umění. Zájemci o zakuřovanou techniku se snaží získávat informace formou dotazů, ale i prakticky – na hrnčířském kruhu, ke kterému je Ivan Šulák vždy rád pustí. Mimo veřejnou prezentaci vyučuje hrnčířskému řemeslu obě své děti, které chtějí pokračovat v otcově vzoru. Dle vlastních slov se občas objeví nějaký zájemce, který se od něj učí této téměř zapomenuté technice keramiky.

Své výrobky prezentuje převážně na jarmarcích a trzích lidové tvorby po celé republice, ale s převahou Moravy. Na přelomu roku 2011 a 2012 vystavoval ve Slovákckém muzeu v Uherském Hradišti, trvale jsou jeho výrobky představovány v prodejní výstavě v Karlovském muzeu ve Velkých Karlovicích. Zúčastnil se již několikrát sympozia hrnčířství v Berouně, do kterého jezdí dvakrát ročně. Vystavuje také v muzeu v Hlinsku – Veselý kopec, na hradě Helfštýn, na zvonici Soláň na Valašsku. V posledních několika letech se prezentuje se svými výrobky na veletrhu Pragointerier na pražském výstavišti a neméně významná je jeho spolupráce s Oravským kulturním centrem na Slovensku.

František Zuska

Zlín

Přírodní pletiva, pletení ze slámy, orobince, proutí a loubku

Od roku 1974 se věnuje v rámci tradičního rukodělného zpracování přírodních materiálů tvorbě ozdob a dekorativních předmětů ze slámy. Jeho tvorba dosáhla vynikající technické i umělecké úrovně. Jeho Betlém byl vystaven na výstavě betlémů pořádané v rámci světového kongresu betlemářů v roce 2004 v Hradci Králové. Uspořádal řadu samostatných výstav v obcích zlínského kraje a v moravských muzeích.

V desítkách uskutečněných kurzů vede k tvorbě slaměných ozdob zejména děti. Například Nadace Jana Pivečky organizovala sérii jeho kurzů pro základní školy ve Slavičíně. Cílenou pozornost zaměřuje k práci s dětmi handicapovanými v úzké spolupráci se známým sdružením pro integraci zdravých a postižených dětí a mládeže IZAP Zlín. Absolventi jeho kurzů jsou schopni předávat samostatnou výukou získané technické i tvůrčí postupy. Činí tak zejména pedagogové, kteří se kurzů Františka Zusky se zájmem účastní.

Přínosem tvorby Františka Zusky není jen udržování a rozvíjení tradičních technologických postupů a realizace osobitých, autentických artefaktů. Mimořádně cenné jsou jeho aktivity, při nichž předává tradiční technologie, které mistrovsky zvládá. Přispívá jimi k rozvíjení tvůrčích schopností mládeže a v kurzech pro seniory a zdravotně postižené také k formování pozitivních přístupů při řešení problémů společenské integrace různých sociálních skupin. Kurzy pro pacienty dětských léčeben v Luhačovicích sehrávají i významnou roli terapeutickou.

Za přínos k uchování a rozvíjení tradiční rukodělné výroby předal Františku Zuskovi u příležitosti životního jubilea v roce 2002 pamětní list přednosta okresního úřadu Zlín a primátor Statutárního města Zlína. Jeho tvorba je poměrně často prezentována v tisku, v rozhlasu i v televizi, čímž František Zuska již po dlouhá léta výrazně přispívá k popularizaci významu a hodnot tradiční lidové kultury a kulturního bohatství Zlínského kraje.

František Zuska perfektně zvládl technologii pletení ze slámy, jež vychází z tradiční výroby jednoduchého vrkoče, který byl součástí dožínkových věnců i občasnou interiérovou ozdobou v jizbě tradiční zemědělské usedlosti devatenáctého a počátku dvacátého století.

Prvotní tvar vrkoče je hotoven splétáním stébel zakončených klasy. Vrkoč, který není zakončen klasy, se v Zuskově tvorbě stává součástí kombinovaných závěsných kompozic, v nichž jsou využity splétané prvky rozmanitých tvarů i prvky vyvazované. Postupem doby Fr. Zuska tradiční technologii rozvíjel tak, aby zvládl výrobu technicky i esteticky náročných artefaktů odpovídajících jeho tvůrčím záměrům. Patří sem kombinování počtu stébel pro splétání i štípání a rozžehlování stébel pro vyvazování.

Zpracovává výhradně tradiční, přírodní materiál, tj. slaměná stébla, a nekombinuje jeho užití s cizorodými materiály jiné povahy. Nejvíce využívá slámu žitnou (režnou), méně pšeničnou. Pro barevné kombinace pak slámu ječmennou a ovesnou. Příznivého barevného efektu dosahuje kombinací různých druhů slámy na jednom objektu.

Spojování provádí režnou nití. Obilí – surovinu pro zpracování – ručně sklízí, šetrným způsobem čistí a před splétáním vlhčí. Vzhledem k proměnám zemědělství v současnosti musí už část suroviny sám vypěstovat.

Pracuje s mimořádným citem pro přirozené vlastnosti autentického přírodního materiálu a se schopností dát těmto vlastnostem na hotovém díle v plné míře vyniknout.

Při rozšiřování sortimentu o tvary prostorově i technicky náročné pracuje s pestrou paletou jedno i víceúčelových forem – *kopýtek* vlastní konstrukce i výroby. Při práci s formou roste náročnost a složitost techniky pletení a citlivost manipulace s materiálem při ní.

Jako každý špičkový tvůrce a výrobce má i František Zuska pro výběr, uchovávání a zpracování suroviny, pro výrobu kopýtek a práci s nimi i pro kombinaci pletacích a jiných technik své osobní, specifické postupy a „finty“, které ozvláštňují jeho výrobky a které si do jisté míry stráží.

Při figurální tvorbě s obsahovým poselstvím využívá všech uvedených technologií, jejichž jednotlivé prvky jsou ukázkou jejich brilantního zvládnutí. V současné době dominují Zuskově figurální tvorbě různé podoby betlémů – od miniaturních reliéfních kompozic s motivem svaté rodiny po rozsáhlou prostorovou kompozici. První betlém tohoto druhu – *Slovácký betlém z roku 1999* byl zakoupen do etnografických sbírek MJVM Zlín a stal se jedním z nejatraktivnějších z exponátů expozice *Dřevo proutí sláma v tradiční rukodělné výrobě na*

Podřevnicku otevřené v roce 2004 v prostorách hájenky areálu hradu v Malenovicích. Druhý betlém z roku 2004 byl téhož roku prezentován na Světové výstavě Betlémů GLORIA ET PAX u příležitosti světového kongresu UN FOE-PRAE v Hradci Králové (2004). Zuskův betlém nechyběl ani na reprezentační mezinárodní výstavě Betlémů v Galerii Slováckého muzea v Uh. Hradišti v roce 2011. Tematicky podmanivou v tomto námětovém okruhu je kompozice *Zvířátka jdou do Betléma* z roku 2006.

Jedinečnost Zuskovy tvorby spočívá v jeho schopnosti stále rozvíjet a obohacovat technologii zpracování materiálu tak, aby mu umožnila realizovat jeho stále náročnější tvůrčí záměry.

Své znalosti a dovednosti předává Fr. Zuska v kurzech pro děti i dospělé, které vede od roku 1987. Realizoval jich několik desítek v různých obcích zlínského regionu, v kulturních a společenských zařízeních, ve školách, dětských domovech.

Několik let vedl intenzivní kurzy pro pacienty a jejich rodičovský doprovod v Dětské léčebně v lázních Luhačovice.

Mimořádně významné jsou kurzy a tzv. Večery se slámou, které vede pro klienty IZAP – Slunečnice organizace pro vzdělávání lidí s mentálním postižením ve Zlíně. Zuskova intenzivní a trvalá iniciativa v pořádání kurzů, určených zejména mládeži, hraje v regionu významnou roli při rozvíjení estetické výchovy dětí a mládeže; kurzy pro seniory či pro děti a osoby s handicapem hrají důležitou roli sociální. Kurzy pro pacienty dětských léčeben a sociálních zařízení jsou i významnou složkou terapeutickou. Tyto aktivity dodávají Zuskovu přínosu k udržení a rozvoji tradičních technologií lidové výroby novými a vysoce aktuálními společenskými rozměry.

Absolventi kurzů si osvojí základní technické postupy práce s materiálem natolik, že jsou schopni nejen samostatné tvorby artefaktů, ale i předávání těchto postupů formou samostatné výuky. To se projevuje výrazně u absolventů Zuskových kurzů, kteří se rekrutují z řad pedagogů. Kurzy s intenzivní výukou mají zpravidla 6 lekcí konaných jednou týdně, přičemž jedna lekce má 4 vyučovací hodiny. Při zběžném hodnocení této činnosti nemůže zůstat nepostřehnutá náročnost na fyzickou i psychickou koncentraci vedoucího kurzu, kterou vyžaduje jím metodicky pečlivě propracovaný systém práce s účastníky kurzů, jimž navíc opatří a

poskytne potřebnou surovinu (slámu), formy i postupové nákresy. Jeho předností je citlivý přístup k frekventantům a schopnost srozumitelného výkladu, které vedou k brzkému ovládnutí jednoduchých technik a tím i ke zvyšování chuti kurzistů k soustředěné práci.

V regionu existují lokality, kam je k různým kurzům či animacím František Zuska pravidelně a opakovaně zván již delší dobu. Například v Bojkovicích jsou organizovány jeho kurzy a animace každoročně od roku 2002 do současnosti.

Zdroj: Informace ze zaslaných „Nominačních formulářů“ na titul „Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje“ za rok 2012